

Jankov, třicetiletá válka a její následky pro zdejší kraj

Zkáza, kterou přinesla třicetiletá válka zdejšímu kraji, a hrůzy, které tu lidé zažívali, patří k tomu nejhoršímu, co do té doby mohla historie u nás zaznamenat. Počátkem válečných událostí se stal odboj českých nekatolických stavů proti Habsburkům v letech 1618-1620. Jedna z prvních bitev se odehrála nedaleko nás, mezi Branišovem a Vyskytnou, místu se dosud říká „Na Bojišti“. Část císařského vojska vedeného generálem Dampierrem se zde 3. listopadu 1618 utkala s oddíly stavovského vojska hraběte Thurna. Císařská vojska byla poražena a stáhla se. Dokladem o této bitvě je i větší množství koňských podkov a zlomků zbraní, které se nacházely v této lokalitě na polích nebo při dobývání pařezů v lese, mnohé z nich jsou uloženy v muzeu v Pelhřimově. V r. 2018 u příležitosti 400. výročí této bitvy připravila obec Branišov rekonstrukci bitvy za hojné účasti návštěvníků.

Foto z rekonstrukce bitvy u Branišova z r. 1618 po 400 letech, v r. 2018

Pelhřimov se zpočátku postavil na stranu odboje, ale už začátkem podzimu 1618 se vzdal císařskému veliteli Dampierrovi a složil slib císaři. Ještě před zimou však před stavovským vojskem císařští vojáci odtáhli a v Pelhřimově bylo ubytováno vojsko stavovské. Vojáci obou armád plundrovali i okolní vsi. V dalším vývoji zůstal Pelhřimov na staně stavů. Hrůzou zdejšího kraje se pak stalo tažení asi 7 tisíc uherských jezdců na podzim 1620 přes Jihlavu a Pelhřimov na pomoc Fridrichu Falekému, králi českých nekatolických stavů. Než se dostali do Prahy, byla už bitva na Bílé hoře 8. 11. 1620 rozhodnuta. Když se uherská jízda vracela Pelhřimovskem do Uher, plenila všude, kudy táhla.

Sousední řečické a novorychnovské panství pařilo tehdy Janovi z Říčan, stoupenci stavů. Po bělohorské porážce stavovských vojsk opustil panství a zanechal ho k plenění císařských vojáků. Jeho statky se opět navrátily pražskému arcibiskupství a od r. 1623 se jejich majitelem stal kardinál arcibiskup Arnošt z Harrachu.

Jihlava se zpočátku chovala neutrálně, ale poté, co sem na jaře 1619 přitáhla Thurnova stavovská vojska, se připojila k povstání. Avšak za několik týdnů po bělohorské porážce se bez ohledu na své opevnění vzdala císařské armádě, která tu začala kořistit.

Také Želiv byl r. 1622 navrácen katolické církvi, řádu premonstrátů ze Strahova, a bylo odtud vedeno pokatoličtvování zdejšího kraje. Naše větrnojeníkovské panství bylo násilného pokatoličtvování ušetřeno až do r. 1634, kdy zemřel jeho vlastník, Jan Rudolf Trčka z Lípy, umírněný katolík. Po konfiskaci v r. 1636 připadlo zdejší panství císařské koruně a panovník

ho přičkl nové cizácké šlechtě, hlavně za vojenské služby. Před jejich násilným obracením na katolickou víru uprchlo mnoho lidí, i sedláků s celými rodinami ze svých statků.

Další těžké období pro zdejší kraj nastalo po vpádu švédských vojsk do Čech. V r. 1639 přitrhly švédské oddíly k Lipnici, vydrancovaly městečko, ale hrad (kdysi významné sídlo rodu Trčků z Lípy, odkud vládli i jeníkovskému panství) se jim tehdy dobýt nepodařilo. To se stalo až po bitvě u Jankova, kdy se císařská posádka vzdala Švédům bez boje. Skupiny švédských

vojáků se objevovaly i na Jeníkovsku. Od lidí požadovali potraviny, obilí, koně, šatstvo, hospodářské nářadí, peníze, často brali, co našli. Lidé před nimi utíkali do lesů, kde hledali úkryt i se svým skrovným majetkem. Stejně se chovali i císařští vojáci, často bylo třeba sloužit oběma drancujícím armádám. Teprve v r. 1646 se císařské armádě podařilo po několikátýdenních bojích hrad dobýt, ten však zůstal zcela poničený.

Hrad Lipnice před zničením, malba z r. 1795(foto z internetu)

Pelhřimov vyplenili Švédové dvakrát, v r. 1642, a zejména r. 1645, kdy Švédové po vítězné bitvě nad císařskými vojsky u Jankova (jde o Jankov u Votic) táhli na východ a opět vtrhli do Pelhřimova. Přítomen byl i sám velitel vojsk Torstensson. „Švédové pak s obvyklou hrabivostí a brutalitou prohledávali dům od domu, překopávali sklepy a lochy a odnášeli vše, co pro ně mělo cenu... Ještě hůře však na tom byli ti, kteří po předchozích zkušenostech utekli se svým majetkem do okolních lesů, neboť ve volné krajině a bez dohledu velitelů se shánka po kořisti měnila v divoký hon“ (Z. Martínek a kol., Pelhřimov, s. 227). Nakonec museli Pelhřimovští zaplatit Švédům „výpalné“ a ti odtáhli k Jihlavě. Ještě větší škody než švédské vpády způsobil městu požár, který vznikl následkem neopatrnosti vojáků, kdy shořelo celé téměř celé vnitřní město a větší část předměstí s kostelem sv. Víta. V Pelhřimově zůstalo z 222 domů po válce jen 122 a na pelhřimovském panství z 339 usedlostí zůstalo osazeno jen 120 usedlostí. Největší zkázu pocítily dvě vesnice, Vyskytná a Branišov. Ve Vyskytné z 38 osedlých gruntů zůstali hospodáři jen na 8 gruntech a 4 chalupách, v Branišově z 9 usedlostí bylo 7 pustých.

Ani náš **Jankov nezůstal ušetřen** a z pustých gruntů zde vrchnost zřídila dvůr.

Jihlava pocítila švédskou nadvládu od března 1645 do prosince 1647, Švédové se sem dostali po bitvě u Jankova, když táhli přes Pelhřimov a Jihlavu na Moravu. Aby předešli znovudobytí města císařskými vojsky, Švédové nechali pobourat všechna předměstí, aby se v nich nemohl ukrývat nepřítel, a začali stavět opevnění. K tomu byly rozebrány (a vypáleny) okolní vesnice Pístov, Hosov, Staré Hory a Horní Kosov. Obyvatelé města byli nahnáni na opravy hradeb a stavbu nových opevnění. Nastalo nemilosrdné drancování města a celého okolí. Císařská vojska pod vedením generála de Souchese začala obkličovat v širokém oblouku Jihlavu a jeho dělostřelectvo začalo ostřelovat město. Po dvou letech a v následných dvou měsících obléhání císařská vojska Jihlavu dobyla. Při bojích zahynul i švédský velitel Samuel Österling. Ve městě zůstalo na tisíc mrtvých, z celkového počtu 299 domů bylo 133 pustých a pobořených a dalších 84 zcela zničených, z 8 tisíc obyvatel zůstala jen osmina. Město bylo zruinováno. Trvalo více než sto let, než byly zahlazeny všechny škody.

Stejně na tom byly i vesnice kolem Jihlavy, z jejichž roubených chalup bylo dřevo sváženo na stavbu opevnění Jihlavy. O Vyskytné u Jihlavy se v berní rule z r. 1654 píše: „Tato ves, ležící blízko Jihlavy, při obležení města stavení jejich všechny odvezeny byly, skrze což na velikou ruinu a ochuzení přišly, takže až posavad své stavení náležitě vyzdvižené nemají.“ Také u většiny vesnic z okolí Jihlavy mají mnohé grundy zápisy podobné tomuto: „Do gruntu spálený a pustý, hospodářů se žádných k těm gruntům nanachází, role všechny ladem leží“.

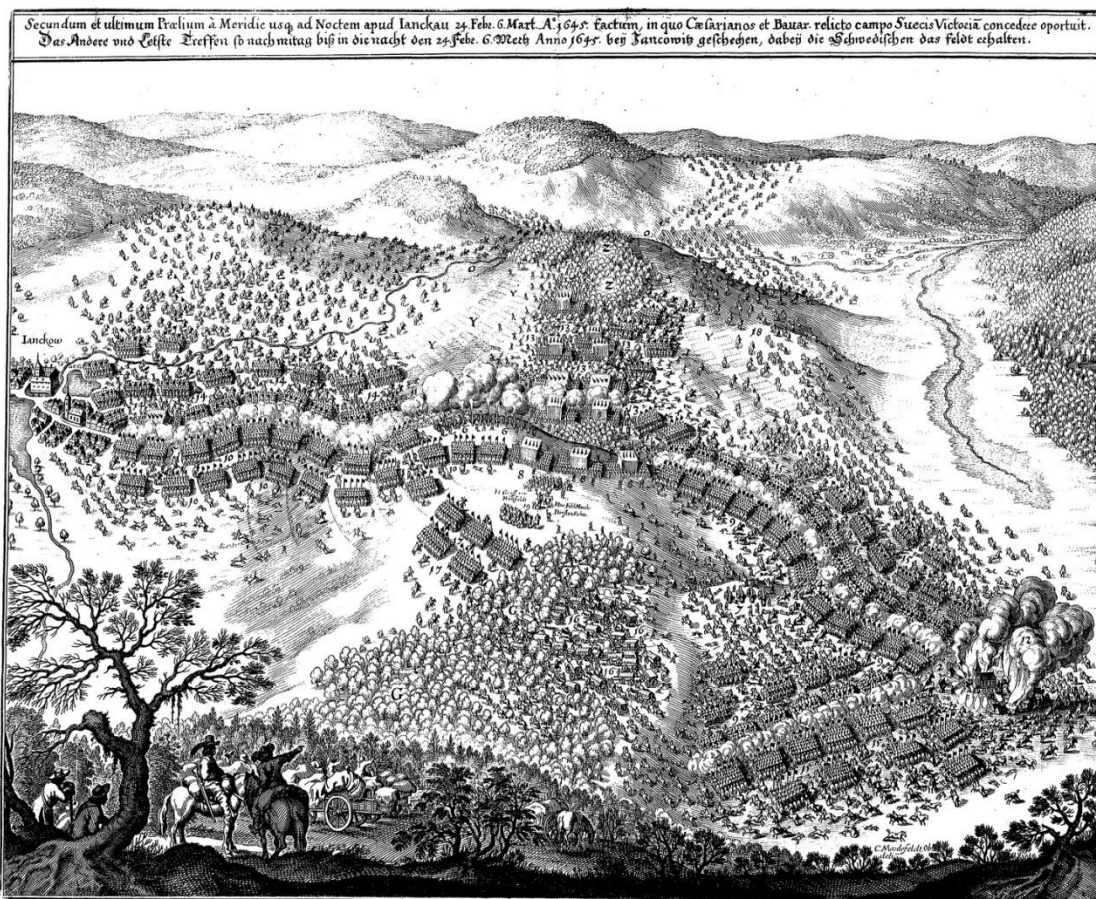
Z období po r. 1640, kdy švédská i císařská vojska pustošila zdejší kraj, máme zprávy také ze sousedního Novorychnovska. Císařský pluk generála de Souchese si tu za 3 dny pobytu

vyžádal 150 ovcí, 2400 slepic, 200 věder másla, mnoho korců obilí aj. Přenocování části tohoto regimentu v Milíčově, Hojkově a Boršově stálo vesničany 253 zlatých.

V létě 1642 rabovali vojáci švédského generála Torstenssona po dobu 6 dní Rychnov a vesnice, ze kterých za tu dobu vyrabovali 600 strychů ovsa, všechny ryby ze sádek a 30 sudů piva, z rychnovského dvora pobrali 4 selata, 2 jalovice, 20 jehňat, 6 skopců a všechnu drůbež. V březnu 1645 přijelo do Rychnova 600 švédských rejtářů od Jihlavy a sebrali všechnen oves pro koně a uložili např. odvést slámu a seno po 50 fůrach. Každý týden přijížděli a vybírali potraviny pro sebe i koně. „Co kdy poručí a nařídí, musí se opatřit a odevzdat. Tyranství a ukrutenství není možné vypravit, jak s lidmi zacházejí... Řečické a novorychnovské panství v takové ruině zůstává, ve které nikdy lidské paměti nebylo. Neb tou dlouhotrvající válkou množstvíkrátě zámky, dvory, mlejny, vesnice jsou zplundrovány, potahy, klisny všechny pobrány, též voli, krávy a jiný dobytek pobrán, potlučen, mnoho vesnic a gruntů spáleno a v nic přivedeno,“ píše v jednom z dopisů správce rychnovského panství Erazim Milíčovský své vrchnosti, kardinálu Arnoštu z Harrachu.

Bitva u Jankova

Vraťme se ještě jednou k této bitvě, neboť si mnozí pletou náš Jankov u Pelhřimova se skutečným místem bitvy u Jankova, východně od Votic, v okrese Benešov. Dne 6. března 1645 se tady odehrála jedna z největších a nejkrvavějších bitev této války na českém území.

Obraz bitvy u Jankova mezi švédskými vojsky a armádou rakouského císaře (foto z webových stránek obce)

Průběh bitvy je podrobně popsán v mnoha publikacích, zde uvádíme zkrácenou verzi. Počátkem r. 1645 švédská vojska pod vedením generála Torstenssona postupovala ze západu do středních Čech v počtu 16 000 mužů (pěchota, jízda, dělostřelci, velící důstojníci) a podařilo se jim po zamrzlé Vltavě překročit u Orlíku řeku. Proti nim se začala formovat stejně početná

císařská armáda po velením schopného polního maršálka Hatzfelda, kterého doplňovaly jednotky polního maršálka Götze. Jejich jízda byla silnější, ale dělostřelectvo slabší. Počátkem března se obě strany utábořily na malém území kolem Jankova, císařští zaujali výhodnější pozici na kopci. Obě armády měly za sebou dlouhý pochod ve sněhu a mrazu, nocování pod širým nebem a různé drobné šarvátky. Na povel k útoku tu čekalo přes 30 000 vojáků a asi 20 000 koní.

Švédský velitel Torstensson lépe vyhodnotil terén a místo čelního střetnutí dvou linií se rozhodl provést obchvat levého křídla císařské armády přes zamrzlé rybníky. Císařské Götzovy pluky uvízly v těžko prostupné úžlabině a byly zdecimovány palbou švédského dělostřelectva, v boji zahynul i maršál Götz. Následující protiútok pak dokončil zkázu

Památník bitvy u Jankova (okr. Benešov) v r. 1645 a vyobrazení kapitulace císařských vojsk

císařských vojsk. Odtud je i průpovídka:

„Dopadl jako Kec (Götz) u Jankova“. Během bitvy byly vypáleny všechny okolní vesnice kromě Jankova a na bojišti zůstalo přes 6500 padlých.

Vítězství u Jankova umožnilo Švédům pokračovat v tažení na Moravu, odkud chtěli pokračovat na Vídeň. V průběhu tohoto tažení obsadili Pelhřimov, Jihlavu, ale Brno se po třech měsících obléhání ubránilo. Mezitím císař Ferdinand III. získal čas na zformování vojenských oddílů a Vídeň se uhájila. Tricetiletý boj pak ukončil Vestfálský mír v r. 1648.

Památky na dobu třicetileté války ve zdejších kraji

Pozůstatky švédského vojenského tábora z doby třicetileté války se dosud nacházejí na okraji lesa mezi Novým Rychnovem a Rohoznou v blízkosti samoty Šance. Pocházejí zřejmě z r. 1640, kdy Švédové vypálili Rychnov. Tábor měl rozměry 50 x 50 m, dva vchody a dvě vysunutá dělostřelecká postavení. Byl vybudován nad cestou vedoucí od Jihlavy přes Čeríněk k Novému Rychnovu, zřejmě měl také kontrolovat tuto cestu. Při této cestě se také v minulosti

Pozůstatky švédských šancí u Rohozné

nacházelo mnoho jezdeckých podkov. Pro svou sbírku starožitností je získal také mirošovský pán Vilém Richlý, stejně jako některé mince, které se tu z doby třicetileté války nacházely.

Zajímavostí pak je skutečný poklad – nález nádoby se souborem mincí ze 16. a 17. století, nejmladší mince spadá do r. 1619. Jedná se o směs ražeb různých zemí, měst i církevních feudálů. Nález odevzdal traktorista JZD Rohozná v říjnu 1967 na MNV, odkud byl předán do Muzea

Vysočiny v Jihlavě, kde je uložen v numismatických sbírkách. Při důkladném průzkumu místa bylo nalezeno ještě dalších 37 mincí, takže muzeum v současnosti spravuje 711 stříbrných mincí z tohoto pokladu. Poklad si tam mohl uložit nějaký voják (velitel?) přesunujících se jednotek, či nějaký kupec, anebo podle pověsti to je pokladna švédského velitele, který si při rychlém ústupu před císařskými vojsky pokladnu tady zakopal a už se pro ni nikdy nevrátil.

Třigroš krále polského a švédského a velkoknížete litevského Zikmunda III. (1587–1632) vyražený roku 1598, stříbro

Třigroš vydaný králem polským a velkoknížetem litevským Štěpánem Bathorym (1575–1586) z roku 1580, stříbro

Mince z nálezů u Rohozné v r. 1967, převzato z článku R. Gondy v časopise Museum factum, roč. 10, 2022

Obdobné **hromadné nálezy mincí** (poklady) se podařilo objevit i v katastru obcí Dudín a Zbilidy na počátku 20. století. I tady to byly náhodné nálezy, ke kterým došlo při přeorávání polí nebo při práci v lese. Mince z nálezů zahrnují období od husitských do počátku 17. století a jsou jedním z dokladů, že se válka dotkla i zdejšího kraje. Části těchto nálezů jsou uloženy v numismatických sbírkách muzea v Humpooci.

Nález z lesa u Opálené na Dudínsku z r. 1908 obsahoval na 2000 stříbrných mincí, část připadla do soukromé sbírky majitele jeníkovského velkostatku O. Metala, část do různých muzeí, v Humpolci je z tohoto nálezů jen 39 kusů. Nález z r. 1914 na poli u Bukové obsahoval 18 tolarů a 210 dalších mincí v nádobce. Další nález z r. 1914 ze Zbilid v blízkosti lesa Mordovny obsahoval asi 1000 kusů s částmi hliněného džbánku, ve kterém byly mince uloženy. U těchto nálezů je zajímavé, že mince v nich nalezené pocházely nejen z území českého státu, ale z nejrůznějších koutů Evropy. Nález z blíže neurčeného pole z r. 1916 v Dudíně obsahoval 11 pražských grošů a 1 uherský dukát, po nádobce nebylo stopy. Všechny tyto nálezy jsou v humpoleckém muzeu zdokumentovány a vyšla o nich řada článků v humpoleckém „Zálesí“ i v odborné numismatické literatuře. K těmto pokladům se také váže řada pověstí nebo úvah, kdo si je tu mohl ukrýt, ale už nevyzvedl.

Josef Miksa (1908-1983) z Dušejova, písmák a znalec historie rodného kraje, se často zamýšlel nad tím, jak třicetiletá válka postihla zdejší kraj. Ve své vzpomínce z r. 1981 uváděl: „Asi 2 km za Dušejovem ve směru na Pelhřimov a blíže samoty Váchovna je komplex luk, označený ve starých mapách pojmenováním *V Šancích*. Z vyprávění starých pamětníků se dochovalo, že zde byly při hloubení struh na počátku tohoto století nalezeny zbytky zbraní. Podle lidového podání se zde odehrávala bitva se „Švejdy“ v třicetileté válce. Jako třináctiletému klukovi mi můj děd před 60 lety ukazoval místo rozcestí (dnes pod náspem rekonstruované silnice), kde byla „šachta“, tj. hromadný vjenský hrob. Tyto pověsti oživily nálezy z několika posledních let. Byly zde nalezeny 3 železné kanónové koule, každá o váze asi 3 kg, několik podkov starobylého tvaru a těžká šavle s chráničem na ruce.“ Některé z těchto nálezů jsou už ve sbírkách Muzea Vysočiny v Jihlavě, jiné ještě v soukromých rukou nálezců.

V dušejovských matrikách z poloviny 19. století bývá v zápisech samota Váchovna č. 37 uváděna jako „hospoda v šancích“. V lese nad Váchovnou byly zbytky šancí donedávna patrné, hodně je však ponížila těžba dřeva při poslední kůrovcové kalamitě. Podle vzpomínek Josefa Miksy sem vodil jeho dušejovský učitel své žáky a vyprávěl jim o třicetileté válce.

Po zdejších kraji jsou také roztroušeny pamětní kameny na třicetiletou válku, Většinou jde o kamenné plotny, do kterých je vytesáno znamení kříže s mečem, kopím nebo šípem po straně. Vztahují se k nim pověsti o vojácích, kteří byli v této válce zraněni a dověkli se až na dotyčné místo, kde zemřeli. Jako příklad uvádíme pamětní kameny u Hojkova a u Jiřina.

Pamětní kameny na třicetiletou válku v Mirošově, Hojkově a u Jiřina

Podobný kámen je také v Mirošově na okraji bývalé panské zahrady. Podle pověsti zde ovčák zastřelil zloděje, aniž tušil, že zabije vlastního syna, vracejícího se z války. Podobu kamene zakteslil Vilém Richlý, pán na Mirošově, r. 1892 do své knihy „Kříže v okolí velkostatku Mirešovice“.

Také kostel na Křemešníku a studánka se „zázračnou vodou“ jsou opředeny příběhy, za kterými se musíme vypravit do doby třicetileté války. Z bojiště u Branišova v r. 1618 se ke studánce dověkl zraněný voják, rány na nohou si omýval vodou a ty se mu rychle zahojily. Lidé uvěřili v zázračné účinky vody vytékající ze stříbrných dolů do studánky a začaly sem proudit davy lidí toužících po uzdravení. Město Pelhřimov, tolik zničené válkou, se rozhodlo jako poděkování Bohu za ukončení této hrozné války postavit na Křemešníku zděný kostel. Byl postaven na místě dřevěného kostelíka, který už r. 1555 nechal vystavět pelhřimovský měšťan Matouš Chejstovský za své zachránění. Tehdy ho spasila opuštěná šachta po stříbrném dolování, do které spadl, když prý prchal před lupiči. O sto let později, v r. 1652, vysvětil nový zděný kostel sám kardinál Arnošt z Harrachu, arcibiskup pražský. Kostel zasvěcený Nejsvětější Trojici se stal vyhledávaným poutním místem. Při dalších přestavbách v 1. polovině 18. století dostal kostel nynější barokní podobu – s ambity, dvěma kaplemi a později i s křížovou cestou k zázračné studánce.

Křemešnická studánka se zázračnou vodou (foto M. Vopálenská, 2010)

Zpracovala J. Paulusová

Prameny a literatura:

Josef Dobiáš, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí, Díl I., Pelhřimov 1927

Jiří Bořecký a kol., Dějiny Úsobí a Chyšky II a III, vydal Městys Úsobí 2012 a 2015

Zdeněk Martínek a kol., Pelhřimov, dějiny českých měst, vydalo nakl. Lidové noviny 2014

J. Hille, farář v Novém Rychnově, Farní osada Novorychnovská v Tábořsku, Praha 1895

Jindřich Kváš, Větrný Jeníkov, historie a přítomnost, vydáno 1968

Jaroslava Paulusová, kapitoly z knih Dušejov a Dudín, vydaly obecní úřady obcí 1993 a 2018

Internetové odkazy obcí Jankov o. Benešov a Vyskytná, o. Pelhřimov

Zdroje obrázků a fotografií – webové stránky uvedených obcí, archiv autorky a webové odkazy k tématu